

Příběh stvoření očima entomologa

Petr Raus

Anotace

Práce hledá a pokouší se formulovat odpovědi na otázky vyplývající z někde obvyklého výkladu biblické zprávy o stvoření, které primárně vyvolala autorova entomologická praxe. Při ní narážel na rozpory mezi pozorovanou skutečností a představou, že biologické druhy jsou navzájem jasně oddělené a ve svém základním pojetí neměnné. Práce následně diskutuje i o dalších otaznících, které porovnání biologické skutečnosti s představou o principiálně definovaných druzích vyvolává: o dobrotě a dokonalosti stvoření a o jeho porušení, o přítomnosti a roli smrti atd. Upozorňuje na přežívající rezidua pohanských představ (platonismus, manicheismus) a zdůrazňuje potřebu vážit lidské pochopení Písma i skutečností stvořeného světa.

Abstract

The story of Creation seen by an entomologist

The work formulates and seeks answers to questions associated with common interpretations of the biblical account of creation, questions primarily sparked by the author's entomological endeavours, whereby he was confronted with disparities between observed reality and the notion that biological species are clearly defined and essentially unchanging. The work likewise tackles issues emanating from the confrontation of biological reality and the notion of principally defined species: the goodness and perfection of creation and its disrupted nature, the presence and role of death, etc. It warns of surviving residual pagan conceptions (Platonism, Manicheism) and emphasizes the necessity of our evaluation of the interpretation of Scripture in the light of the reality of creation.

V následujícím textu představuji otázky, na které jsem ve svém životě narážel, a navrhuji některé možné odpovědi. Nechci tvrdit, že mé uvažování nutně postihuje skutečnost. Možná je to všechno ještě jinak, to musí posoudit společenství církve. Já jen předkládám, jak jsem se s příběhem stvoření vyrovnával osobně.

V době mého mládí, za vlády komunistů, se otázkám vývoje organického světa, tedy evoluce, věnovala v sekulárním prostředí buď oficiální marxistická ideologie, v oblasti biologie čas od času vykvétající excesy typu Lysenka či Lepešinské,¹ nebo praktická věda, která mimo hranice své vlastní odborné komunity výsledky bádání v oblasti evoluční biologie či genetiky raději příliš hlasitě neprezentovala. Přístup církve byl podobný: Písmo mluví o celé řadě dalších, bezpochyby velmi významných a pro život člověka důležitých oblastí, kterým byla dávána přednost před tématem v tehdejší společnosti „politicky nekorektním“ a svým způsobem i nebezpečným.

Už v období vlády komunismu se ale do naší země dostávala pašovaná literatura obhajující víru ve stvoření světa v šesti dnech současného typu a v neměnnost biologických druhů, které vznikly všechny najednou kdysi na počátku.² V některých publikacích nebo článcích obdobného typu se vedle těchto tvrzení objevovala i další. Dozvídali jsme se z nich, že řada vědců v přírodních vědách v posledních letech ustupuje od Darwinovy teorie, že evoluční teorie je jen ideologickou konstrukcí, že v přírodě zásadně chybějí přechodné články vývoje atd.

Já ale při svých poměrně četných kontaktech s entomologickou komunitou nenarazil ani na jednoho odborníka, který by o základních principech Darwinovy teorie pochyboval. Navíc jsem při své tehdejší práci na entomologickém oddělení Moravského muzea prakticky každodenně zápasil s identifikací druhů, které vypadaly na první pohled stejně. To je něco, co zná každý entomolog. Někdy šlo o druhy, které se lišily jen stavbou pohlavních orgánů, a bylo třeba je pitvat; v mém případě například druhy podrodu *Heterorius*. Jindy determinační znaky plynule přecházely z jedné polohy do druhé a člověk musel prohlížet velké počty jedinců příslušné populace, aby dokázal rozlišit, který ke kterému druhu patří; přechodných typů byla většina. Podobně těžko odlišitelné druhy jsem si pamatoval z dětství, kdy jsem se věnoval broukům: černí krasci *Anthaxia quadripunctata* a *A. godeti* se dali rozlišit jen porovnáváním opravdu velkého množství jedinců, aby člověk dostal jejich mor-

1 Markoš, A.: Lysenko, prorok a ideolog. Vesmír, 77 (1998), pp. 686–688.

2 Např.: Morris, Henry M.: Bible a současná věda (bez dalších bibliografických údajů, zřejmě překlad části knihy Morris, Henry M.: The Bible and modern science. Chicago, 1951, 191 pp.).

fologické charakteristiky do oka.³ Mluvílo se o nich jako o příkladu tzv. *sibling species*,⁴ dvojic nebo skupin morfologicky identických nebo téměř identických druhů, u kterých už ale došlo ke vzniku genetické bariéry. Původně byl tento termín definován pro druhy obývající společný prostor, později byla tato definice rozšířena i na druhy žijící v různých teritoriích.⁵

Všechny případy, které zmiňuji, byly validními, dobrými druhy. Já ovšem narážel i na horší případy. Většina hmyzu je úzce potravně svázána s rostlinami a každý entomolog musí být tak trochu i botanikem. Já se věnoval řadu let populacím ploštic na městských rudéralech. V těchto porostech se často objevují merlíky. Mnohokrát se mi stalo, že jsem nebyl schopný posoudit, o jaký druh se jedná, zvláště u druhů z okruhu merlíku bílého (*Chaenopodium album agg.*). Botanikové, se kterými jsem tyto případy konzultoval, mi často říkali: To je kříženec.

Dobré stvoření?

Takže hojnost přechodných typů a nijak vzácný výskyt kříženců, to bylo to první, co mi neladilo s výpovědí literatury o statickém stvoření. Narážel jsem ale i na další problémy. Ty knihy mluvily o dobrém stvoření a tím slovem *dobrý* myslely etickou kvalitu.⁶ Já se ale setkával s trochu jiným obrazem přírody. Když jsem se ještě před příchodem do Moravského muzea podílel ve Výzkumném ústavu pícninářském na zkoumání života samotářských včel a čmeláků, bojovali jsme s řadou parazitů, kteří nám decimovali naše chovy. V případě čmeláků byla nejhorším škůdcem jen maličko přes jeden milimetr velká parazitická vosička ze skupiny chalcid *Melittobia acasta*. Měl jsem mnohokrát v ruce čmeláčí hnízdo s kolonií tímto parazitem úplně zdecimovanou. Jednou jsem na čmeláčí úl s takto poškozeným hnízdem nasadil velký skleněný trychtýř a všechno kolem utěsnil alobalem, takže jediná cesta za světlem vedla nasazeným trychtýřem. Dlouhé minuty vytékal z trychtýře nepřerušovaný silný černý proud milimetrových *Melittobií*; milióny, spíše desítky miliónů jedinců.

Všechno to byli nejspíš potomci jediné samice. Životní cyklus tohoto vysoce úspěšného druhu mi připadá více než zajímavý. Jedná se o vnějšího parazita

-
- 3 Novak, G.: Über die Trennung von *Anthaxia quadripunctata* LINNÉ und *Anthaxia godeti* CASTELNAU et GORY (Coleoptera, Buprestidae). Zeitschrift der Arbeitsgemeinschaft Österr. Entomologen, 38 (1987), pp. 38–40.
 - 4 Mayr, E.: Systematics and the origin of species. Columbia University Press, New York, 1942, p. 151.
 - 5 Mayr, E.: The Bearing of the New Systematics on Genetical Problems: The Nature of Species. Advances in Genetics 2 (1948), p. 226.
 - 6 Např. Veith, W. J.: Genesis konflikt. Maranatha, Praha, 2008, pp. 249–256.

larev celé řady skupin hmyzu včetně samotářských včel a čmeláků. Panenská samice *Melittobie* najde hnízdo vhodného hostitele a pronikne až do kokonu nebo buňky s jedinou hostitelskou larvou. Bodnutím ji ochromí (takto ochromená larva vydrží v požitelném stavu osm až devět měsíců) a pak jí drobnými vpichy napichuje pokožku a olizuje kapičky vytékající tělní tekutiny.

Kromě toho začne klást vajíčka; není oplodněná, proto jich zatím klade jen velmi málo. Samice *Melittobie* projevuje o své potomstvo mimořádný zájem, malické larvičky a pak i kukly hlídá a často hladí tykadly.

Z neoplozených vajíček se líhnou pouze samci. Na rozdíl od matky mají synové k jakýmkoli něžnostem daleko. Jsou bezkřídlí, bez složených očí a buňku či kokon, ve kterém se vylíhli, nikdy neopouštějí. Ve stadiu dospělce také nepřijímají žádnou potravu. Většina z nich k tomu ale ani nemá příležitost; samci jsou vysoce agresivní a navzájem se napadají, takže ze všech, kteří se v buňce vylíhnou, zůstane zakrátko naživu pouze jediný. Tomu je ovšem dopráno, aby svou vlastní matku oplodnil.

Intenzita kladení vajíček se od toho okamžiku mnohonásobně zvýší, v potomstvu oplozené matky téměř stonásobně převažují samice. Celý cyklus se opakuje: Samice jsou hned po vylíhnutí oplodněny a začínají intenzivně klást. Pokud je hostitelská larva už zcela zkonzumována, přesunou se vylíhlé matky do další buňky či kokonu a napadnou další larvy. V napadeném hnízdě samotářské včely se takto otočí několik, v hnízdě čmeláka mnoho generací. Vezmeme-li v úvahu, že jedna samice naklade kolem jednoho tisíce vajíček, je zřejmé, že počet jedinců opouštějících nakonec hnízdo, je úctyhodný.⁷

Proč o tom mluvím? Vloupání do cizích hnízd, vraždy larev (tedy dětí), dokonce bratrovraždy a krvesmilstvo – kde je mravnost? To má být dobré stvoření?

Na základě těchto zkušeností jsem se začal víc ohlížet po parametrech stvoření, a to už nejen ve světě hmyzu, s cílem posoudit, do jaké míry jsou v souladu s představami o eticky dobrém, statickém a jednorázovém stvoření pouze kdysi na počátku (bez možnosti vzniku nových druhů). Zdálo se mi, že na této představě je něco špatně.

Další pozoruhodné skutečnosti

Postupně jsem si začal mapovat skutečnosti, které jsou jen obtížně slučitelné s představou takového stvoření. Pokud jde o výše zmíněné přechodné články, zaujaly mne např. výzkumy Leszeka Bergera, týkající se skupiny zelených

7 Howard, L. O., Fiske W. F.: The importation into the U.S. of the parasites of the gipsy moth and the brown-tail moth. U.S. Dept. Agr. Bul. 91 (1911), pp. 209–212.

skokanů.⁸ Skokan zelený v užším slova smyslu, jak byl chápán před těmito výzkumy (*Rana esculenta*; dnes jsou všechny tři zmiňované druhy řazeny do rodu *Pelophylax*), býval v některých částech naší republiky daleko nejběžnější žábou, dnes už patří mezi druhy kriticky ohrožené. Když dojde ke vzájemnému páření samců a samic skokana zeleného (tedy v té teoreticky ideální kombinaci), vznikne potomstvo jen zcela výjimečně, navíc pouze samice. Pokud se ale skokan zelený zkříží se skokanem skřehotavým (*R. ridibunda*), jsou všichni potomci normálně životaschopnými skokany skřehotavými. A pokud dojde ke křížení skokana zeleného se skokanem krátkonohým (*R. lessonae*), je potomstvo tvořeno zcela normálními skokany zelenými. Tento případ nám pomáhá uvědomit si, že klasická představa o druzích jako vzájemně izolovaných „krabíčkách“, ve který jsou shromážděni jedinci předávající si po generace svoji v podstatě nezměněnou genetickou informaci, není obecně platná.

Skokani nejsou zdaleka jediná, kteří klasickou představu druhu narušili. Mezidruhově křížení je daleko běžnější, než se lidé domnívají, a zdaleka nemusí vést ke vzniku neplodného potomstva. Zejména u rostlin k němu dochází velice často, typicky například u rodu *Viola*. Kirschner a Skalický uvádějí, že mnohé druhy rodu *Viola* jsou schopné se za určitých podmínek křížit téměř neomezeně, přičemž řada kříženců je schopná sexuálního rozmnožování a zpětného křížení, takže se stává, že kříženci své původní rodičovské druhy z dané lokality úplně vytlačí.⁹

Velký vliv na vývoj druhů má polyploidie, tedy jev, kdy dochází k násobení počtu chromosomových sad; běžně se objevuje u rostlin, vyskytuje se ale i u živočichů, často v kombinaci se zjevnou či skrytou parthenogenezí, kdy jsou samčí genomy prakticky vyřazeny z reprodukce a každá rodinná linie de facto představuje samostatný druh. Ke spontánnímu zvýšení počtu chromosomů dochází poměrně často u ryb, kde je tento jev dobře zdokumentovaný; např. bibliografii věnovanou triploidním rybám publikoval T. J. Benfey.¹⁰ Nejčastěji se tak děje v důsledku mezidruhového či mezirodového křížení. Například u druhového komplexu iberie ouklejovitě (*Squalius alburnoides*) je tak možné pozorovat případy, kdy proces mezidruhového křížení vyprodukuje tetraploidní samce a samice (tj. jedince s dvojnásob-

8 Berger, L.: Western Palearctic water frogs (Amphibia, Ranidae): Systematics, genetics and population compositions. *Experientia*, 39 (1983), pp. 127–130.

9 Kirschner, J., Skalický, V.: *Violaceae*, in: Hejný, S., Slavík, B. (ed.): Květena České republiky 2, Academia, Praha, 1990, p. 426.

10 Benfey, T. J.: A bibliography of triploid fish, 1943 to 1988. Canadian Technical Report of Fisheries and Aquatic Sciences 1682 (1989), 33 pp.

ným počtem chromosomů) schopné pohlavního rozmnožování.¹¹ Poloviční genová sada předávaná embryu každým z rodičů tetraploidní generace pak odpovídá kompletnímu počtu genů předka standardní generace, což vytváří genetickou bariéru mezi diploidními a tetraploidními jedinci. Uvnitř tetraploidní populace ovšem žádná taková bariéra nepůsobí. Jde o jeden z případů, kdy nám nový druh vzniká spontánně před očima jakoby v přímém přenosu.

Poznání, že biologický druh jako zřetelně vymezená jednotka se zřetelnými hranicemi je pouze jedním z existujících modelů, a že ani tam, kde se s touto podobou druhu setkáváme, nejde o hranice zcela nepřekročitelné, vede k pochopení bioty, množiny všeho živého, jako jednoho jednotného celku, kontinua. Život je pouze jeden, a i když nabývá různých forem, tyto přecházejí jedna v druhou. Hranice mezi nimi jsou záležitostí stochastickou, jde o věc pravděpodobnosti, nikoli o pevně dané a nepřekročitelné hranice, materiální i informační osnova života je pouze jedna. Že tomu tak skutečně je, ukazuje už univerzální charakter genetického kódu, který potvrzuje i současná biotechnologická praxe. Snad jeden příklad za všechny: Už v roce 1980 byl vnesen lidský gen produkující interferon do bakterie *Escherichia coli*. Takto přenesený gen byl pro bakterii čitelný, takže její buňka začala produkovat lidský interferon.¹² Žádná informační bariéra ani mezi tak vzdálenými organismy, jako je bakterie a člověk, se tu neprojevila.

Tato upozornění, že hranice biologických druhů nejsou zdaleka tak absolutní, jak by se při povrchním pohledu mohlo zdát, mně připomínají ještě jednu důležitou skutečnost. Můj učitel entomologie Pavel Lauterer nám jako klukům často připomínal, že systematické jednotky vyšší než druh prakticky neexistují, že zatímco druh je více méně vymezen jednak mírou schopnosti vzájemného předávání genů uvnitř svých populací, jednak stejnou základní enzymatickou výbavou, hranice vyšších jednotek jsou v podstatě dány jen lidskou konvencí. Krásně je to vidět právě v entomologii. Když si prohlédnete, jak se mnohé vyšší systematické jednotky hmyzu měnily v čase, uvědomíte si, že hranice mezi nimi opravdu nejsou nijak objektivně definované.

Představy o jednorázovém a později nerozšiřovaném stvoření vzájemně jasně oddělených druhů kdysi na počátku s těmito skutečnostmi neladí.

11 Carmona, J. A. et al.: Hybridogenetic reproduction and maternal ancestry of polyploid Iberian fish: The *Tropidophoxinellus alburnoides* complex. *Genetics* 146 (1997), pp. 983–993.

12 Nagata, S. et al.: Synthesis in *E. coli* of a polypeptide with human leukocyte interferon activity. *Nature*, 1980, 284 (5754), pp. 316–320.

Z čeho ten rozpor vychází? Jak se stalo, že Boží výpověď o světě neodpovídá tomu, co ve světě vidíme? Jde opravdu o rozpor mezi biblickým textem a realitou světa, nebo tu hrají roli naše sice někdy tradiční, ve skutečnosti ale mylné představy? Říká Písmo opravdu, že se jednou vzniklé druhy už nemohou změnit, vyvinout v druh jiný? Na tyto otázky pak v církvi navazují i další, z nich vyplývající: Říká Písmo skutečně, že zlo a tím i smrt vznikly až Adamovým proviněním?

Čteme Písmo dobře? Neměnnost světa

Nejprve pár slov k otázce možnosti přechodu biologického druhu v druh jiný. Pamatuji si na jednoho rozhořčeného mladého muže, který za mnou přišel po jednom kázání s obviněním, že pokud nevěřím ve stvoření v šesti čtyřia-dvacetihodinových dnech, nejsem vůbec křesťan. Následující debatu o proměnlivosti druhů, kde jsem se mu snažil argumentovat podivnou dědičností výše zmíněných zelených skokanů, reagoval závěrem: Žába zůstane vždycky žabou, jako žirafa bude vždycky žirafa. Evidentně netušil nic o existenci okapi (*Okapia johnstoni*), antilopy, která má k žirafám už jen krůček, ani lezců (podčeď *Oxudercinae*), kteří jsou sice stavbou svých končetin i způsobem vývoje pravými rybami, způsobem života, a nakonec i vzhledem se ale velmi blíží obojživelníkům. A zjevně už vůbec nerozuměl tomu, že žába ani žirafa nejsou druhy, ale skupiny druhů, a že tímtéž druhem ještě nemusí být to, co vypadá stejně.

To ale jen na okraj. Zpátky k naší otázce: Může se druh změnit v jiný? Četl jsem celou dlouhou řadu textů, které se snažily tento biologický proces popřít. Argumentů padalo mnoho, jen jeden jsem vlastně nikdy nenašel, a přitom právě ten by mne docela zajímal: Proč by se druhy vyvíjet neměly? Proč by měly zůstat stále stejné?

Protože je to v Bibli? V té mojí ne, pokud se ovšem nebudeme opírat o tvrzení 2. listu Petrova. V něm apoštol píše: *Od té doby, co zesnuli otcové, všechno zůstává tak, jak to bylo od počátku stvoření* (2Pt 3,4), cituje tady ale postoje nepřátel Božího díla, posměvačů posledního času – to by opravdu nebyl dobrý argument k obhajobě neměnnosti světa.

Možná se někomu může zdát dobrým argumentem biblický výrok, že *Boží odpočinutí trvá od chvíle, kdy stvořil svět* (Žd 4,3). Písmo ovšem říká, že *zeleň i rozmanité druhy živočichů, dobytek, plazy a rozmanité druhy zemské zvěře vydala země!* (Gn 1,12.24) Není tu přitom ani naznačeno, jakým způsobem či procesem je vydávala. Proč by je podle Bohem stvořených principů a na základě impulsu jeho slova nemohla vydávat i v době, kdy Hospodin sám odpočíval?

Čteme Písmo dobře? Dobré stvoření

S otázkou po kvalitě stvoření je to trochu složitější, má totiž ve své podstatě dvě části. První mluví o dobrotě stvoření, druhá o jeho dokonalosti; s oběma podobami této otázky se setkávám běžně.

Může být stvoření dokonalé? Je docela zajímavé vnímat, jak se různí křesťané vyrovnávali s informací samého počátku 1. knihy Mojžíšovy: *Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdna a nad propastnou tůň byla tma* (1M 1,1–2a).

Země byla *pustá a prázdna*, „*tohu va bohu*“. Mohl Bůh stvořit zemi pustou a prázdnou? Nesličnou, jak překládají kraličti? Bez tvaru a rozměru? Pro někoho je to nepředstavitelné. Například čínský křesťan Witness Lee píše: *Země byla původně stvořena Bohem v dobrém tvaru, ale stala se beztvarou; stala se pustou a prázdnou. Izajáš 45,18 (KP) nám říká, že Bůh zemi nestvořil „na prázdno“. Hebrejské slovo pro „prázdno“ je stejné jako slovo v Genesis 1,2. Bůh nestvořil zemi pustou, ale ona se pustou stala. Byl to důsledek Satanovy vzpoury, která je zaznamenána v Izajášovi 14 (v. 9–14) a v Ezechieli 28 (v. 12–18). V důsledku Satanovy vzpoury Bůh soudil celý vesmír a skrze tento soud se země stala pustou a prázdnou.*¹³ V důsledku této představy pak Lee (a není v této představě zdaleka osamocen) vidí ve slovech první kapitoly Genese popis obnovy, nikoli vzniku světa. Svět byl podle těchto autorů stvořen dokonalý, ale pak došlo k události, která narušila jeho řád (Lee za tuto událost pokládá vzpouru satanovu). Hospodin původní svět zničil katastrofou a pak své stvoření znovu obnovil.

Tato představa o opakovaném stvoření, tzv. *teorie mezery ve světové historii*, není výplodem poslední doby, má (být v trochu jiné podobě) své kořeny v židovské mystice; jde o téma, kterému se podrobně věnovali středověcí kabalisté. Například Micha Josef bin Gorion uvádí ve své sbírce židovských pověstí:

*Na počátku stvořil Pán tisíc světů; potom stvořil zase jiné světy a všechny nejsou ničím proti Němu samotnému. Pán tvořil světy a rušil je, sázal stromy a vytrhával je, protože ještě nebyly pěkné a jeden napadal druhého. A pokračoval v tvoření a rušení světů, dokud, jak se praví, nestvořil svět náš; tu řekl: Tento se mi líbí, ony světy se mi nelíbí. A Pán postavil svět na základním kameni...*¹⁴

Proč některým lidem očividně vadí představa, že Bůh stvořil pustou a prázdnou zemi? Protože mají pocit, že nedokonalost stvoření vrhá stín na dokonalost Stvořitele. Jestliže svět stvořil dokonalý Bůh, muselo být i původ-

13 Lee, W.: Zásadní zjevení života v Písmu. Living Stream Ministry, Anaheim, 1999, p. 7.

14 Gorion, M. J. b.: Pověsti židů. Trigon, Praha, 1992, str. 10.

ní stvoření dokonalé. Cožpak ale dokonalost Stvořitele musí nutně působit i dokonalost každého jeho díla? Určitě nikoli, ba právě naopak! Právě proto, že Stvořitel je dokonalý, vyvýšený a jedinečný, zůstává oddělený od jakéhokoli stvoření a s ním nesouměřitelný. Žádné stvoření proto nemůže být dokonalé, pokud se Stvořitelem nesplyne, což sice je naší nadějí pro budoucnost (viz 1K 15,28), v žádném případě to ale nikdy v minulosti nenastalo, protože klíčem k takovému sjednocení se stalo teprve dílo Pána Ježíše Krista. A tak i ona výzva k dokonalosti, kterou slyšíme z evangelia (*Budte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec; Mt 5,48*) je spíše výzvou k zápasu o poslušnost než doslovným imperativem, protože vybízí k něčemu, čeho člověk na tomto světě stejně dosáhnout nemůže.

A tak věřím tomu, co říká Písmo, a nechci si domýšlet žádné fantaskní obrazy skrytých tajemných dějů. Nebe i zemi stvořil Hospodin, stvořil je z ničeho (*creatio ex nihilo*; Žd 11,3), stvořil je v jediném okamžiku (pokud se taková formulace vůbec dá použít, když se dotýkáme bezčasí, které události stvoření předcházelo) a stvořil zemi bez tvaru a rozměru, pustou a prázdnou. Teprve pak nastal čas kultivace, uspořádání stvořeného světa.

Ta druhá podoba naší otázky, zkoumání dobroty stvoření, je trochu složitější. Souvisí s naším chápáním původu zla a jeho místa v našem světě. Zdá se mi, že představa o eticky dobrém stvoření souvisí s mylnou představou o charakteru edenské zahrady. Začneme ale v současnosti, u věcí, které můžeme vidět a na které si můžeme sáhnout.

Představoval jsem způsob života Melittobie. Je možné o ní povědět, že je zlá? Bylo by možné ji nějak převychovat? Asi ne, způsob jejího života je pevně vetknut do genetické osnovy jejího života. Ani ona sama, ani nikdo z nás s tím nic nenadělá.

Zkusme se podívat na ještě jiný příklad z hmyzího světa, jeden z nepřeberného množství dalších, na střechy podčeledi *Oestrinae*.¹⁵ Podivuhodní tvorové. Tyto mouchy žijí ve stadiu dospělce jen velmi krátce, vůbec nepřijímají potravu, jsou ale skvěle vybavené, aby v čase, který jim byl vyměřen, zvládly najít partnera, spářit se, najít hostitele a naklást larvy (střechek je mouchou živorodou). Samice je kladou za letu do nozder hostitelských zvířat: jelenů, srnců či ovcí. Larvy pronikají nozdrami do nitra lebky hostitelského zvířete, do nosních a čelních dutin (případně do nosohltanu), kde potom žijí jako parazité. Pokud máte nějakou zkušenost se zánětem lebečních dutin, není pro Vás asi obtížné si představit, že napadená zvířata trpí neskutečnými bolestmi.

15 Obenberger, J.: Entomologie V. nčsav, Praha, 1964, pp. 696–698.

Porušené stvoření?

Tak vypadá dobré stvoření? Možná řeknete, že takhle stvoření původně nevypadalo, že teprve po pádu člověka, po prvním hříchu, kdy byla země prokleta, se objevily takové věci. Jak ale takový názor biblicky zdůvodnit? Kde máme nějakou zprávu o rekonstrukci stvoření po pádu člověka? Prokletí země je, zdá se, něco naprosto jiného než kompletní přebudování enzymatických, humorálních a nervových systémů tvorů, které tu není nijak zmíněno a které by bylo pro tak zásadní změnu života nezbytné! A nejde tu jen o význam slova, ale o celek a logiku zvěsti Písma! Kdybychom měli akceptovat, že všichni parazité, všichni dravci a všichni mrchožrouti se objevili až po pádu člověka, znamenalo by to pro podstatnou část světa škrtnout celou první kapitolu Genese a začít znovu od nuly! To bychom se dostali tam, kam zastánci teorie mezery ve světové historii, jak byla zmíněna výše.

O ničem takovém Písmo nemluví. Pán Bůh stvořil svět jednou, první kapitola Genese je i mou vlastní historií. Na příkladu střechků (a mohli bychom jmenovat celou řadu dalších tvorů) ale zřetelně vidíme, že kvalita stvoření, pro kterou bylo použito termínu „dobrý“, neznamená soulad tvorů, vzájemnou laskavost, přátelskou harmonii a bezpečí. Stvoření sice je hodnoceno slovem „dobré“, ale bez ohledu na to je v něm až příliš mnoho bolesti, utrpení, vzájemného vykořisťování a zneužívání. Kvalifikace „dobré stvoření“ očividně mluví o něčem jiném než o vzájemné ohleduplnosti tvorů. Nakonec když slovem „dobré“ hodnotíte své auto, taky nemáte na mysli jeho etické kvality.

A ještě znovu nahlédneme do světa přírody: V řadě publikací, které zpochybňují evoluční pohled na svět, je vyzdvihován důmysl, s jakým bylo stvoření vytvořeno. Podle autorů těchto knih jsou tvorové vytvořeni účelně, efektivně a podle dobře připraveného plánu.¹⁶ Odpovídá to skutečnosti, kterou můžeme kolem sebe vidět?

Příliš ne. Nechci nadměrně citovat jiné autory, proto jen upozorňuji na knihu Marka Orko Váchy *Návrat ke stromu života*.¹⁷ Autor tam v oddíle nazvaném Neinteligentní designy popisuje celou řadu příkladů jak architektury, tak funkcí těl různých organismů (včetně vlastností lidského těla a lidského genomu), které s promyšleným plánem nemají mnoho společného. Je to docela zajímavé čtení; v řadě případů jde o jevy obecně známé, jen si na ně běžně nevzpomeneme, když o důmyslnosti stvoření uvažujeme a mluvíme.

Snad pro ilustraci alespoň jeden příklad: lidské oko. Kulovitý útvar, který má na jedné straně optický systém (rohovku, čočku), schopný usměrnit svě-

16 Např. Veith, W. J.: Genesis konflikt. Maranatha, Praha, 2008, pp. 256–265.

17 Vácha, M. O.: Návrat ke stromu života. Cesta, Brno, 2005, pp. 99–112.

telné paprsky, na straně druhé funkční blánu, sítnici. Sítnice se skládá z velkého množství buněk, citlivých na světlo. Každá taková buňka je nervovým vláknem spojena s mozkem, do kterého vysílá signály podle toho, jak je světlem podrážděna.

Jak jsou nervová vlákna od těchto buněk vedena? Každý konstruktér by je na citlivé buňky napojil zezadu, aby nebránila dopadajícímu světlu. V našem oku je to ale jinak. Z nějakého podivného důvodu vycházejí nervová vlákna z citlivých buněk sítnice dopředu, dovnitř oka. Před sítnicí se spojují do jednoho svazku, který se pak obrací zpět, v místě zvaném slepá skvrna proráží sítnici, opouští oční bulvu a míří k mozku.

Takových nelogických věcí nacházíme v přírodě veliké množství; kdybych zůstal jen u našeho vlastního těla, musel bych jmenovat slepé střevo, křížení trávicí a dýchací trubice v ústní části hltanu, křížovou kost atd. Podstatný je obecný závěr: V přírodě kolem sebe můžeme nacházet veliké množství věcí, které očividně nejsou zkonstruovány nejefektivnějším způsobem. Existuje v ní mnoho zbytečností, mnoho obtížných věcí a komplikací života. Zdá se, že stvoření podle žádného podrobného, předem promyšleného plánu nevzniklo.

Jak tedy rozumět Boží klasifikaci dobré, ba velmi dobré stvoření? Jak jsem už psal, nebylo to hodnocení mravní. Nešlo v něm o vzájemný soulad a kvalitu vztahů tvorů. Nebyla jím vyjádřena ani účelnost vzniklých struktur a procesů. O co tedy šlo? V čem je stvoření dobré?

Ve své schopnosti existovat. Ve schopnosti země dávat vznik novým tvorům (1M 1,12.24). Stvoření nebylo dobré pro kvalitu vzájemných vztahů tvorů ani proto, že by bylo zkonstruováno nejlepším a nejefektivnějším způsobem. Bylo dobré, protože mělo od počátku schopnost relativně samostatné existence. A také proto, že bylo krásné. Někdy syrově, krutě krásné, ale krásné.

Návrat ráje?

Máme tedy, po zvážení některých příkladů stavu současného světa a jejich zhodnocení ve světle biblického svědectví, před sebou možná trochu nezvyklý obraz stvořeného světa: Krásný, pestrý, bohatý tvary i funkcemi, překvapivý, budící úžas, ale i krutý, tvrdý, bezohledný. Do takového světa má přijít člověk jako obraz Boží.

A Hospodin zřizuje v Edenu zahradu. Chráněné bydlení pro křehkého člověka. Jak to tam vypadá? Byla tam bolest? Strádání? Smrt? Byli tam jenom vegetariáni, nebo už i dravá zvířata? A byli už v té době dravci alespoň za bránami ráje, tam, kde pro člověka nebylo vhodné prostředí?

Když o těchto věcech mluvím s lidmi v církvi, často říkají: *Nebyla tam bolest, nebyly tam nemoci, nebyla tam smrt ani nepřátelství tvorů.* Odpovídá

to i celé řadě starých barokních obrazů,¹⁸ na kterých vidíme Adama s Evou uprostřed romantické přírody, obklopené směsí zvířat všech typů, jak býložravých, tak šelem ve svorném bratrství. Jako bych slyšel: *Vlk v pokojném společenství s beránkem, levhart s kůzlem, společná pastva krávy s medvědicí a hra kojence nad obydlím zmije* (Iz 11,6–8). To je ale přece prorocká vize eschatologické budoucnosti! Ano, jednou v nebi už *nebude smrt, ani žal, ani nářek, ani bolest, protože co bylo, pominulo* (Zj 21,4). Kde se ale vzala domněnka, že toto nebe, tedy ráj, bude návratem něčeho, co tady už jednou bylo?

Spojujeme zcela pohanskou představu, že nejlepší období světa existovalo kdysi na počátku,¹⁹ a teď už to jde se světem jenom z kopce, s viděním biblickým, které rozpoznává, že to nejlepší teprve přijde, že nejlepší víno bude vyneseno až na konci svatby (J 2,10). Pohled Písma, zvláště ten novozákonní, je docela zřetelný. Nový zákon mluví o ráji výslovně třikrát, tato místa se ale nikdy neobracejí k počátku světa, jde v nich vždycky o nebe. A to i v knize Zjevení, kde je řeč o stromu života – ovšem v čase, do kterého toto zjevení nahlíží! V Janově vidění se těch edenských obrazů objevuje více (např. Zj 22,2), těm ale rozumím jako příslibům Boží péče, nikoli jako spojnici budoucnosti s minulostí. Kdyby totiž nebe mělo znamenat návrat jen kdysi existujícího ráje, nemohlo by platit apoštolské slovo: *Co oko nevidělo a ucho neslyšelo, co ani člověku na mysl nepřišlo, připravil Bůh těm, kdo ho milují* (1K 2,9).

Věřím, že to, co nás čeká v nebi s Kristem, daleko přesahuje jakoukoli dosavadní lidskou zkušenost, i tu Adamovu. Proto jsem ale také přesvědčen, že obraz zahrady v Edenu, který vychází z popisu nebe, je nepravdivý. Navíc zavádějící, protože staví mnoho dalších biblických skutečností do falešného světla. Označení ráj je už pro zahradu v Edenu příliš zažité, už se ho nezbavíme, ale biblický ráj patří pouze do budoucnosti. Je to logické, když si uvědomíme, jak zásadním způsobem proměnila svět obět Pána Ježíše Krista. Teprve ona vytvořila možnost vzniku něčeho tak úžasného, jako je nebe.

Eden a smrt

Kromě toho je ale důležité si uvědomit, co se v Edenu opravdu odehrálo, když Adam s Evou přestoupili Boží zákaz. Ze všech důležitých souvislostí, kterých text nabízí celou řadu, chci upozornit na tři. Ta první: Hospodin prvnímu člověku řekl: *Ze všeho stromů zahrady směle jez, ale ze stromu pozná-*

18 Typicky Jan Brueghel starší.

19 Viz např. Ovidiový Proměny (Metamorphoses: *Aurea prima sata est aetas*).

ní dobrého a zlého, z toho nejez. Neboť v den, kdy bys z něho jedl, jistě zemřeš (1M 2,16b–17 ČsP, dosl. zemřeš smrtí, tedy jistě zemřeš; podstatné je ale ono spojení zemřeš v den, kdy bys z něho jedl).

Co se stalo v den, kdy Adam okusil ovoce stromu poznání dobrého a zlého? Zemřel? Pokud bychom si pod tou smrtí chtěli představovat smrt fyzickou, museli bychom odpovědět záporně. Český ekumenický překlad se tomuto problému vyhýbá formulací *propadneš smrti*, odsouvá smrt do budoucnosti, text První knihy Mojžíšovy ale mluví o události toho dne. Zdá se, že text rozumí smrti ještě něco jiného než smrt fyzickou.

Souvislost druhá: Důsledkem lidského hříchu bylo vyhnání z edenské zahrady. Když přitom Hospodin Adamovi říká: *Kvůli tobě nechť je země prokletá; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení; vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny; v potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrástíš do země, z níž jsi byl vzat* (Gn 3,17b–19), mluví tady o nějaké změně edenské zahrady? Ne. Adamovi nastaly potíže, protože musel Eden opustit, nikoli proto, že by se stvoření změnilo!

Ani my nežijeme v Edenu, v prostředí, ve kterém chtěl Stvořitel člověka mít. Žijeme ve světě, který se neřídí řádem milosti, ale právem silnějšího. O možnost žít v milostivém prostředí nás připravil hřích *prvního Adama*, novou nabídku milosti umožnila až smrt *Adama druhého* (Ř 5,12 nn), a to ještě jen v příslibu, pokud mluvíme o potížích pozemského života. Proto apoštol mluví o *spáse v naději* (Ř 8,24), proto prožívá konflikt mezi zákonem své proměněné mysli a odlišným zákonem hříšných sklonů (Ř 7,23). Ze stejného důvodu lidé hynou v důsledku přírodních katastrof, rodí se geneticky poškozené děti, trápí nás úrazy, nemoci a všelijaká neštěstí. Milost, darovaná člověku nejprve chráněnou edenskou zahradou a po lidském pádu pak Božím dílem spásy, není všeobecnou charakteristikou stvořeného světa, samozřejmým a „automatickým“ důsledkem charakteru obecného stvoření, ale vzácným Božím darem, který se Hospodin rozhodl darovat pouze člověku. *Neujímá se dokonce ani andělů, ujímá se ale potomků Abrahamových* (Žd 2,16).

A pak to třetí: *Vyhnání z Edenu Hospodin zdůvodnil: Nepřipustím, aby vztáhl ruku po stromu života, jedl a byl živ navěky*. Znamená to, že podmínkou udržení života byla konzumace ovoce stromu života? Co potom všechno to stvoření mimo Eden, které k němu nemělo přístup? Neukazuje to docela zřetelně na přítomnost smrti za hranicemi Edenu a potenciálně (pokud by byl přístup ke stromu života odepřen) i uvnitř něho už od počátku stvoření?

Ano, na přítomnost smrti už v původním stvoření ukazuje samo Písmo (právě tím obrazem životodárného stromu přístupného jen v Edenu, nikoli mimo něj). Je to v souladu i s výpovědí samotného stvoření. Dobrým příkladem nám mohou být mšice, jejichž často nesmírně složitý vývoj popisuje např. Jan Obenberger

ve své klasické Entomologii.²⁰ Plodnost mšic je úžasná, v některých případech (např. *Megoura viciae*) se mšice rodí už těhotné, takže nástup další generace je záležitostí téměř okamžiku.²¹ Profesor Obenberger uvádí jako příklad plodnosti mšici růžovou (*Macrosiphon rosae*), která u nás mívá 16 generací do roka. Jednoduchým výpočtem vyjádří počet potomků jedné mšice za jeden rok, uvádí číslo 19 138 719 421 207 724 032 jedinců.²² Jindy použije názornější obraz této ohromující plodnosti: Kdyby přežili všichni potomci jediného páru mšic, pokryli by v krátké době planetu několikametrovou vrstvou svých těl.²³

Otázka, která odtud plyne, je prostá: Měly by všechny tyto mšice podle původního projektu stvoření skutečně přežít? Aby dnes na Zemi zůstala zachovaná rovnováha, rodí se téměř všechny k předčasné smrti. Kdo dal mšicím takovou životadárnou sílu, že v konečném důsledku zabijí? Může být ta úžasná schopnost dávat život důsledkem lidské viny?

Stvořitel a zlo

Podívejme se ještě jednou na parazitické druhy; k nim patří jako vnější parazit i už zmíněná *Melittobia*. Kdo *Melittobie* naučil žít tak efektivním způsobem? To slovo „naučil“ patří do uvozovek, ony samozřejmě nemají možnost volby, nemohou žít jinak. Kdo je takto naprogramoval? Kdy vytvořil ten důmyslný systém enzymů, hormonů a nervové sítě, který dal těmto téměř mikroskopickým tvorečkům takovou vitalitu, takovou schopnost prosadit se v našem světě? A současně takovou (z našeho pohledu) krutost a nemravnost?

Podobná otázka člověka napadne, když zkoumá vnitřní parazity hmyzu, např. lumčíky, se kterými jsem se ve výzkumném ústavu potýkal také často. Larvičky parazita dokážou vyžírat tělo hostitele tak obratně, že ho udrží během celého svého vývoje naživu. Až těsně před zakuklením vyžerou zbytek a svého hostitele zahubí. Jak to, že se tak vyznají v anatomii svého hostitele? Že vědí, kam kousnout a kam už ne? Kdo je to naučil?

Hřích, řeknou mnozí. Přitom ale titíž lidé tvrdí, že stvoření nemohlo probíhat samovolně, že bylo projevem vyššího intelektu (a mají bezpochyby pravdu, tak tomu věřím i já) – jak by mohl něco takového vytvořit hřích? Hřích jako skutek? Hřích jako vlastnost?

Řeknete tedy, ne hřích, ale satan, ďábel, Boží protivník. Ten je dost chytrý na to, aby takovou věc dokázal. Byl tedy satan druhým stvořitelem? Existuje

20 Obenberger, J.: Entomologie III. NČSAV, Praha, 1987, pp. 267–282.

21 Engelmann, D.: The Physiology of Insect Reproduction. Pergamon Press, 1970, p. 206.

22 Obenberger, J.: Entomologie III. NČSAV, Praha, 1987, p. 287.

23 Obenberger, J.: Entomologie I. Přírodovědecké vydavatelství, Praha, 1952, p. 702.

potom Hospodin jako tvůrce dobrých věcí a satan jako tvůrce zlého? Dva soupeři o moc? Tak nějak si to představoval Zarathuštra v dávné Persii: Spenta Mainju, dobrý duch a Ahra Mainju či Aka Mainju, zlý duch, jeho dvojče, oba synové nejvyššího boha, zvaného Ahura Mazda a současně věční protivníci.²⁴ Perský dualismus ovlivnil prostřednictvím gnosticizmu a zejména manicheismu mladou církev, ba i samo Boží slovo, protože některé novozákonní texty jsou zjevnou polemikou s takovými názory. Je smutnou skutečností, že církev se s gnosí ani manicheismem vlastně nikdy definitivně nevypořádala; tyto hereze, čímsi pro člověka nesmírně atraktivní, ale tím i nebezpečné, žijí v drobných názorových střípcích v obecném povědomí dodnes.

Písmo naproti tomu mluví o jediném, s ničím a nikým nesrovnatelném Bohu, jediném Stvořiteli všeho viditelného i neviditelného. Hospodin nemá konkurenci. Nikdo jiný nemohl *Melittobii* ani lumčíky jejich způsobu života naučit, nikdy jiný nemohl vytvořit tento nám možná odporný, ale ve svém důsledku nesmírně účinný způsob života než Hospodin. A jestli pak klasifikuje své stvoření jako dobré, nemluví o jeho etice, ale o funkčnosti a schopnosti žít.

Jestli to ale byl Hospodin sám, kdo do genetické výbavy svých tvorů vtiskl schopnost páchat zlo, či přinejmenším zformoval světový řád tak, že vznik zla umožnil, znamená to, že tvůrcem zla je Hospodin? (Mluvíme o obecném zlu ve stvoření, nejde mi v tuto chvíli o zlo mravní, které je výlučně záležitostí lidstva.) Vybavuji si zkušenost s jedním brněnským studentem, který mi už před řadou let v jedné diskusi argumentoval: *Můj Bůh nemá se zlem vůbec nic společného*. Jak jinak zní Boží výpověď vyjádřená ústy proroka: *Já vytvářím světlo a tvořím tmu, působím pokoj a tvořím zlo, já Hospodin konám všechny tyto věci* (Iz 45,7). Prorok tu mluví o skutečném tvoření, o výlučném jednání Hospodinově, vyjádřeném slovesem ברא.²⁵ Klasická teologická tradice má na těchto místech tendenci Boha obhajovat, starozákonní texty spojující Boha a existenci zla příčinou vazbou oslabovat teoriemi dopuštění, viny a trestu nebo prohlášením zla za pouhý nedostatek dobra. Tím ale Boží obraz představený Písmem ohýbá nebo přinejmenším omezuje, jak na základě biblických textů (kromě Iz 45 ještě přinejmenším Iz 6 a Ž 88) ukázali autoři Gross a Kuschel.²⁶

Je Bůh dobrý, nebo zlý? Domnívám se, že takto obecně položená otázka neumožňuje dát smysluplnou odpověď. Hospodin je jediný, svrchovaný, vyvýšený, ničím neomezený a neomezitelný. Stojí nad dobrem a zlem, nedá se

24 Widengren, G.: Die Religionen Irans. In: Schröder, Ch. M.: Die Religionen der Welt 14. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1965, pp. 76–77.

25 Sloveso *bara'*. Gross, W., Kuschel, K.-J.: Bůh a zlo. Vyšehrad, Praha, 2005, p. 42.

26 Gross, W., Kuschel, K.-J.: Bůh a zlo. Vyšehrad, Praha, 2005, p. 193.

povědět, že by byl pouze dobrý, ani že by zlo vzniklo a existovalo mimo něj. Každá negativní výpověď o Bohu vyjadřuje nějaké jeho omezení, a je tudíž irelevantní. Naše rozpoznávání Boha v určitých obrysech je vždycky jen pohledem z naší lidské perspektivy. Náš pohled je umožněný jen tím, že se Bůh sám rozhodl nějak se nám představit, nějak se nám ukázat. Protože se sám a svobodně rozhodl být k nám lidem dobrý, my ho jako dobrého Boha poznáváme. Tak o něm nakonec mluví i Písmo, je to ale jen projev jeho milosrdenství, nikoli důsledek nějaké omezenosti jeho podstaty.

S tímto pohledem na problém zla souvisí ještě jedna okolnost. Církevní otec Augustin mluví o zlu jako absenci či nedostatku dobra, jako o samostatně neexistující skutečnosti.²⁷ Máme-li před očima složité systémy těl a schopností řady parazitických organismů (z jejich nepřeberné palety jsme zmínili Melittobii, lumčíky a střechky, bylo by ale zcela namístě pokračovat třeba motolicemi [*Trematoda*] s jejich úžasným střídáním hostitelů, to bychom ale překročili rozsah i záměr tohoto článku), rychle pochopíme, že jejich z lidského pohledu zlý způsob života není nedostatkem dobra, ale samostatnou, svébytnou, vysoce důmyslnou a efektivní entitou. Úchvatným projevem Božího tvůrčího potenciálu.

Mýlil se tedy Augustin? Nemyslím si to. Moderní člověk spíš přenesl obor platnosti jeho přemýšlení do cizorodé krajiny. Augustinovo *privatio boni* bezesporu platí v životě lidí, v oblasti potenciálně obdarované Boží milostí. Možná namítnete, že se Augustin pokoušel popsat obecná pravidla fungování kosmu, nikoli lidské společnosti – ano, ve své situaci se ale nedokázal odpoutat od čistě lidského úhlu pohledu. Boží dobrota je mu axiomem, východiskem jeho úvah. Boží dobrota, jak se s ní jako lidé setkáváme, je ale důsledkem Boží milosti, Božího svobodného rozhodnutí, není implicitním omezením Všemocného, jak ještě zmíním v závěru tohoto článku. Zobecnit Augustinovo *privatio boni* na celé stvoření proto znamená deformovat jeho výpověď.

Ještě poznámka k úloze smrti

Ukázal jsem, že z Hospodinových slov při vyhnání člověka z Edenu a z role stromu života implicitně vyplývá přítomnost fyzické smrti už v původním stvoření; v Edenu bránila dopadu jejích účinků právě jen přítomnost onoho stromu. Jiným takovým nepřímým dokladem je i skutečnost Adamova samozřejmého přijetí informace, že po požití ovoce stromu poznání dobrého

27 Augustine, st.: Enchiridion: On Faith, Hope, and Love. Dr. Dods's series of Augustine's works, Edinburgh, T. and T. Clark, 1883, kap. 11 (<http://www.leaderu.com/cyber/books/augenchiridion/enchiridion01-23.html>).

a zlého zemře. Neptá se, co to slovo znamená, je mu to zjevně jasné, smrt mu není neznámým pojmem; nakonec, kdyby měla být, Hospodin by s takovým termínem neoperoval.

V návaznosti na tyto skutečnosti je třeba zmínit častou výhradu zastánců statického stvoření, že v případě vyvíjejícího se organického světa by Hospodin musel používat smrt jako pracovní nástroj. To se jim zdá nepřijatelné.

Je to ale skutečně tak? Domnívám se, že skutečnost je právě opačná. Už celá izraelská obětní praxe ukazuje a upozorňuje, že ke vzniku nové kvality (k očištění života) je nutná smrt kvality staré, byť v obětní praxi prezentované zástupným způsobem. Celý tento obraz nakonec vrcholí tou skutečností, ke které od počátku ukazovala: historicky druhým, novým stvořením (2K 5,17). Evidentní a zásadní podmínkou, ba nástrojem jeho vzniku byla právě smrt, a to smrt Pána Ježíše Krista.

První důvod nepřijatelnosti evoluce – platónské představy

Takto představené stvoření ovšem mnoha křesťanům vadí a nijak se tím netají. Proč tomu tak je? Myslím, že hlavní důvody jsou tři. Prvním z nich je lpění na platónské představě světa, na jednou provždy daných a věčně existujících ideálních vzorech (moment dominantní v katolickém prostředí, ale nezdá se objevující i v evangelikálních denominacích). Krásně ho popisuje Marek Orko Vácha ve své knize *Tančící skály*, když zmiňuje reakci bratří dominikánů na přednášku o darwinistickém vysvětlení evoluce.²⁸ Genetický kód ani mutace je nepřesvědčily, ptali se po možnostech změny *substance*, o které psal Aristoteles a kterou nazýval ουσία. Platónská, pohanská představa o existenci vzorového ideálního světa pokřivila jejich schopnost vnímat výpověď Božího zjevení v jeho Slovu i v jeho Díle (Ř 1,20). Vyznání církve ovšem představuje Stvořitele světa jako toho, který tvoří z *ničeho*, tedy nejen bez vstupní materie, ale i bez vazby na jakékoli preexistující, věčné a neměnné vzory či absolutní myšlenky. Reálně proto neexistuje žádný rozdíl mezi vznikem nové vlastnosti a vznikem nového druhu. Soustředěné hledání právě jen nových druhů a vnímání proměn jejich vlastností jako čehosi kvalitativně zásadně odlišného je vlastně bezpředmětné, zdůvodnitelné právě jen pohanskými představami.

K tomu snad ještě dvě poznámky na okraj: Setkávám se občas s lidmi, kteří si pod pojmem nový druh představují organismus se zcela novými a zásadně odlišnými rysy. Teprve takový úkaz by jim byl důkazem evoluce, dokladem

28 Vácha, M. O.: *Tančící skály*. Cesta 2003, p. 79.

vzniku nového druhu. Pokud by se ovšem něco takového objevilo, bylo by to spíš popřením evoluční představy ve smyslu modelu přírodního výběru Charlese Darwina než jeho důkazem. Evoluce z principu pracuje drobnými krůčky, náhlé a současně zásadní změny základních schémat tělesné stavby se v ní z principu objevit nemohou.

Druhá poznámka míří k rozlišování mikro- a makroevoluce. Setkávám se s lidmi, kteří si zřetelně uvědomují neudržitelnost představy o neměnných vlastnostech živých bytostí. Je jim zřejmé, že se tvorové mohou měnit v čase, nakonec lidská šlechtitelská činnost je toho zřetelným důkazem. Nepřipouštějí ale možnost, že by tato změna překročila hranici druhu.

Co může být důvodem takového odmítání? Neznalost přechodných článků? Tam jde ale skutečně jen o neznalost, přechodných článků je plná příroda. Mluvil jsem o fenoménu *sibling species*, připomněl jsem problematiku trvale udržitelných kříženců, jako příklad relativně známých přechodových druhů či skupin druhů jsem zmínil okapi a lezce. S určitou nadsázkou se dá povědět, že mezi téměř každými dvěma systematickými skupinami se dají najít druhy, které stojí někde mezi, jejichž příslušnost tam či onam se ukáže z nějakého důvodu problematická. Absence přechodných článků je mýtem.

Možná by tedy někdo namítl, že mechanismus proměny jednoho druhu v jiný bude principiálně odlišný od mechanismu vnitrodruhové variability. I to je mylná domněnka. Představme si nějakého brouka, jehož tělo je tvořeno tvrdým krunýřem. Existuje celá řada druhů, u nichž se objevují různé rohy či jiné výrůstky, které nemají žádnou taxonomickou hodnotu; některý jedinec je má větší, jiný menší, ještě jiný žádné. Leckdo si jistě dovede představit, že se na hlavě příslušníka druhu, který byl doposud bez rohů, nějaký roh objeví a zůstane tam i u většiny jeho potomstva. Z hlediska identity druhu se nezmění vůbec nic. Není důvodu se takové představě bránit.

Co když se ale takový výrůstek objeví na pohlavních orgánech takového jedince? Mechanismus jeho vzniku bude úplně stejný jako u výrůstku na hlavě, není důvod takovou možnost vylučovat. Jaký bude ale její důsledek? Pohlavní orgány hmyzu jsou tvrdé, sklerotizované, zapadají do sebe jako klíč do zámku. Jakákoli jejich morfologická změna okamžitě vytvoří genetickou bariéru, vznikne tak nový druh.

Druhý důvod nepřijatelnosti evoluce – svébytnost stvoření

Může se ovšem objevit námitka, že žádný nový roh či výrůstek, který by nebyl předem zakódován v genetickém materiálu daného druhu, se objevit nemůže. Nakonec i při šlechtění hospodářských zvířat se vesměs jen zdůrazňují či potlačují vlastnosti, které daný druh už ve svém genofondu měl. Tím se do-

stáváme k druhému důvodu, který některým křesťanům brání přijmout výše popsanou představu stvoření za branami Edenu. Jde o názor na míru závislosti stvoření na Stvořiteli (dominující v prostředí protestantském). Představa statického stvoření pracuje s domněnkou, že všechny vlastnosti země a živých organismů musel stvořit Hospodin separátně, osobně jakoby vlastní rukou. Že v procesu tvoření nemohl existovat žádný automatický mechanismus.

Za pozornost stojí v této souvislosti imunologie a procesy vzniku rezistence. V entomologii patří k užitečným příkladům velmi dobře zdokumentovaný vývoj odolnosti obaleče jablečného (*Cydia pomonella*).²⁹ Vývoj jeho rezistence si v průběhu let vynutil zásadní změny chemické ochrany jabloní. V současné době se tento boj dostal do klidové fáze, protože ochrana užívaná v posledních letech zatím funguje. To ale nijak nezpochybňuje změny, ke kterým v minulosti nepopíratelně došlo.

Od roku 1900 se proti obaleči jablečnému začalo stříkat arseničnanem olovnatým, zpočátku jednou až třikrát ročně. Od roku 1920 bylo třeba počet postřiků zvyšovat, do roku 1945, kdy se tohoto přípravku používat přestalo, na téměř trojnásobek. Rezistence přitom rostla v celosvětovém měřítku, protože s ní nebyly prakticky žádné zkušenosti. Arseničnan olovnatý neměl v ochraně jabloní žádnou alternativu, a byl proto používán i řadu let po projevech prvních příznaků odolnosti populací obalečů.

Zlom přinesla až polovina 40. let 20. století. Přišlo DDT, tedy látka, se kterou se žádný předek obaleče v přírodě nikdy setkat nemohl. Zpočátku působilo prakticky stoprocentně, už v roce 1954 jsou ale doloženy první případy rezistentních obalečů, zejména v izolovaných oblastech, kde bylo účinku DDT vystaveno 15 a více generací tohoto škůdce. Rezistence se rychle šíří, ovocnáři začínají používat organofosfáty; nejprve jako přídatek k DDT, později samostatně.

Organofosfáty (zejména azinphosmethyl) zůstávají hlavním nástrojem ochrany proti obaleči jablečnému dodnes. I když se plošná rezistence proti těmto látkám zatím nevyvinula v dostatečné míře, od 80. let se čas od času objevují zprávy o místním selhání těchto přípravků, případně byla v některých oblastech prokázána zatím nízká míra rezistence vůči azinphosmethylu. Častěji se už ale objevuje rezistence vůči jiným typům organofosfátů.

I když zatím není jasné, proč se rezistence obaleče jablečného na azinphosmethyl nevyvinula tak rychle jako na arseničnan a poté na DDT, z našeho pohledu je podstatné, že prokazatelně vznikla odolnost nejprve proti arsenična-

29 Croft, B. A., Riedl, H. W.: Chemical Control and Resistance to Pesticides of the Codling Moth. In: Geest van der L. P. S., Evenhuis, H. H., 1991: Tortricid Persts their Biology, Natural Enemies and Control. Elsevier, Amsterdam-Oxford-New York-Tokyo, pp. 371–387.

nu olovnatému, později i vůči DDT, tedy vůči látce, se kterou se žádný předek obaleče jablečného nikdy nemohl setkat. Buď musíme připustit, že Hospodin své stvoření při každé změně životních podmínek znovu a znovu „osobně“ předělává, což se mi zdá absurdní, nebo máme před očima důkaz samovolné proměny enzymového vybavení biologického druhu, objevení enzymů schopných eliminovat novou škodlivou látku. Tyto enzymy se objevily i tam, kde k nim logicky nemohly existovat žádné předem dané specifické předpoklady, šlo o rezistenci na látku zcela novou.

Obaleč jablečný ovšem dál zůstává obalečem jablečným, vznikem nového enzymu nevzniká genetická bariéra. Protože je ale druh definován nejen svou genetickou afinitou, ale i svou enzymovou výbavou, děje se tu cosi velmi podstatného. Obaleč jablečný před DDT byl jiným motýlem, než jakým je dnes.

Tyto skutečnosti jsou zcela v souladu s biblickým pohledem na stvoření, kdy nové rostliny i živočichy vydává země (Gn 1,12.24), které tuto schopnost dal sám Hospodin. Do nehlubšího základu svého stvoření vložil schopnost reagovat na proměnlivé podmínky světa, měnit se, růst, a to nejen v kvantitě, ale i v kvalitě. Kdybych měl použít známého obrazu slepého hodináře,³⁰ pak by Bůh nebyl hodinářem, který musí ručičky svých hodiněk každou minutu posunout. Jeho hodinky jsou dobré, umějí jít samy, což ovšem žádné další zásahy hodináře nevyžaduje! Jejich důvodem ale nebude potřeba stvoření opravovat, bylo stvořeno jako dobré. Všechny další zásahy hodináře už mají ukazovat výš, za hranice stvoření, představují znamení k víře.

Rozum a víra

Je ale náš dosavadní způsob uvažování vůbec přípustný? Poctivě řečeno, primárním motivem našich otázek a pochybností je stav světa. Zdá se, že reálné skutečnosti, vnímané našimi smysly a domyšlené rozumem, nesouhlasí (přinejmenším v případě prvních veršů a kapitol Písma) s interpretací biblického textu, jak ji mnozí předkládají. Klasická evangelikální rada by v takové situaci možná zněla: *Je třeba dát přednost víře před rozumem*, věřit i proti rozumu, protože víra, tedy zjevení, znamená víc.

Jinak se na takový rozpor dívá třeba Galileo Galilei. Ve svém díle *Autorita Písma* napsal: *Protože Písmo svaté je pravdivé a všechny pravdy souhlasí spolu navzájem, nemůže stát Písmo svaté v protikladu k pravdě zjištěné rozumem a pokusy. Protože tohle je pravda, záleží na soudném vykladači, aby nalezl*

30 Dawkins, R.: *Slepý hodinář*. Praha, 2002, 356 pp.

*pravdivý význam biblických pasáží, které musí souhlasit se závěry pozorování a experimentů...*³¹

Myslím, že Galileo má v principu pravdu. Jakkoli věřím, že Písmo je pravdivé, že opravdu jde o text inspirovaný Božím Duchem, tedy vzniklý pod Boží redakcí, jsem si také vědom, že interpretace Písma, tedy jeho porozumění, je zatíženo mnoha lidskými nedostatky a nedostatečnými nebo naopak nadbytečnými předpoklady. O pochopení Písma je třeba zápasit, není automaticky dané. A právě v této oblasti zápasu o pochopení podstaty zvěsti dávám Galileovi v podstatě za pravdu. On sám se klonil k tomu, že jádrem Písma je zvěst o spáse, nikoli popisná výpověď o světě. Napsal k tomu například:

*Kdo tedy ... bude strnule trvat na tom, že když Písmo mluví příležitostně o Zemi nebo o Slunci či jiných stvořených věcech, musí se chápat striktně v hranicích a mezích doslovného významu? Zvláště když se vyjadřuje o věcech, které jsou velice vzdáleny od původního účelu Písma ... Myslím, že autorita Písma svatého má jako jediný cíl přesvědčovat lidi o člancích a naukách, jež jsou nezbytné pro spásu a přesahují veškeré lidské poznání, a proto nemohou být ukázány ... než ústy samotného svatého Ducha ... A proto by bylo velice radno, aby k článkům, jež se týkají spásy a základů víry ... nebyly bez nutnosti přidávány žádné další.*³²

Co nám k této otázce říká samo Písmo? Vede nás k pozorování a promýšlení světa, nebo ne?

Nebesa vypravují o Boží slávě, obloha hovoří o díle jeho rukou. Svoji řeč předává jeden den druhému, noc noci sděluje poznatky. Není to řeč lidská, nejsou to slova, takový hlas od nich nelze slyšet. Jejich tón zvučí celičkou zemí, zní jejich hovor po širém světě... (Ž 19,2–5a) To jsou slova 19. žalmu. Je-li tomu tak, pak bezpochyby stojí za úvahu tomuto hlasu naslouchat a snažit se mu porozumět.

K takovému naslouchání a vnímání výslovně vybízí své přátele Jób, ten Jób, o kterém Hospodin prohlásil, že mluvil náležitě (Jb 42,8). Ve 12. kapitole této biblické knihy můžeme číst: *Avšak dobytka se zeptej, poučí tě, nebeského ptactva, ono ti to poví, poučí tě i křoviska země, mořské ryby vyprávět ti budou. Kdo z nich všech by nevěděl, že ruka Hospodinova to učinila a že v jeho ruce je život všeho, co žije, duch každého lidského tvora?* (Jb 12,7–10)

Ptejme se tedy dobytka i ptactva, křovisek i ryb. Získávejme informace ze světa kolem nás a zkoušejme se s jejich pomocí propracovat až k obrazu

31 Nelson, P., Reynolds, J. M., in Moreland, J. P. a Reynolds, J. M.: *Třikrát evoluce versus stvoření. Návrat domů*, Praha, 2004, p. 73.

32 Moravec, J.: *Několik biblistických poznámek na okraj případu Galilei.*

Universum, revue přírodovědecké a technické sekce ČKA 18 (1995), p. 12.

jejich Stvořitele. Že by to bylo marná snaha? Že Boha můžeme poznat pouze z Písma? Pán Ježíš to tak ale dělal, ve svých podoběnstvích ukazoval na stvořený svět, aby právě s jeho pomocí znázornil jinak nezobrazitelné věci Božího království. I apoštol Pavel to viděl jinak než někteří z našich současníků: *Vždyť to, co lze o Bohu poznat, je jim (tedy lidem) přístupné, Bůh jim to přece odhalil. Jeho věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle, takže nemají výmluvu. Poznali Boha, ale nevzdali mu čest jako Bohu ani mu nebyli vděční, nýbrž jejich myšlení je zavedlo do marnosti a jejich scestná mysl se ocitla ve tmě* (Ř 1, 19–21).

Co nám tady apoštol říká? V kontextu naší úvahy si všimněme dvou věcí. Především: *To, co lze o Bohu poznat, je ... přístupné ... Boží věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle.* Jinak řečeno: Budeme-li poctivě a správně přemýšlet o stvoření, můžeme poznat Boha, dokonce *to, co o něm poznat lze*, jinak řečeno: všechno, co se o něm poznat dá.

Pak tady ale stojí ještě to druhé, zkušenost lidí, kteří sice Boha věčně poznali, ale nepřipustili si důsledky, které ze setkání s Bohem vyplývají. Skončili v marnosti a ve tmě. To je riziko i našeho hledání biblického pochopení příběhu stvoření. Naším problémem není poznání, ale lidská pýcha a přirozený odpor vůči každé vyšší autoritě.

Galileova výzva k hledání takových interpretací Písma, které neodporují poznaným charakteristikám světa kolem nás, je tedy biblicky oprávněná. Má jen jedno úskalí: Každá vědecká hypotéza, teorie, každý vědecký poznatek mají omezenou platnost. Zatímco některé objevy řeckých filosofů přežily staletí, životnost poznatků moderní vědy se počítá spíše na jednotlivé roky. Nejde o to, že by moderní objevy byly méně kvalitní, to jen rychlost rozvoje vědy natolik vzrostla, že se nové upřesňující a pozměňující poznatky objevují stále rychleji.

V takové situaci je obtížné hledat rovnováhu mezi neměnným Božím slovem, božskými principy všehomíra, a mezi rostoucí, tedy proměnlivou mírou lidského poznání. Z tohoto rozporu vyplývá potřeba vážit. Nedá se mechanicky povědět: Každý výklad Písma je spolehlivější než výsledek vědeckého experimentu či ucelená a obhájená vědecká teorie, ale stejně tak se to nedá říci ani naopak. Je třeba zápasit, modlit se, hledat, ptát se Boha i církve. Pak se podle svého nejlepšího svědomí držet poznané pravdy, ale současně vždycky počítat s možností omylu a potřeby návratu. Berme velmi vážně Boží Slovo, to je základ naší víry i života. Berme ale stejně vážně i tento svět, snažme se ho poznávat, jak je to jenom možné, promýšlejme ho, poznávejme v něm svého Stvořitele. A v tom všem nezapomínejme, že plně spolehlivý je pouze Bůh sám, nikoli už náš názor na něho. Boží Slovo, nikoli způsob, jakým ho my vykládáme.

Evoluce a ateismus

Není ale přitakání dynamickému obrazu světa, tedy evoluci, současně i zásadním odmítnutím Stvořitele? Může být křesťan evolucionistou? Souhlasit s Darwinem? Friedrich Engels kdysi docela zřetelně napsal: *Dnes ... v našem evolučním pojetí vesmíru není naprosto žádné místo ani pro stvořitele, ani pro vládce.*³³

Problémem mnoha křesťanů je, že Engelsovi uvěřili. V jakési podivné obraně Boha se potom postavili i proti evoluci jako takové. A tak například Josef Potoček v jednom ze svých článků napsal: *Ve své známé knize z roku 1859 „O vzniku druhů“ vyslovil Darwin názor, že za rozmanitostí živé přírody nestojí Bůh se svými stvořitelskými skutky, nýbrž že příroda zde je jako výsledek pozvolného kontinuálního vývoje, který má své poznatelné přirozené příčiny. Vznikla evoluční teorie...* V dalším textu mluví o různých způsobech vnímání mechanismů evoluce, aby pak celou pasáž uzavřel slovy: *V jednom se však všichni přece jenom shodují: Že Bůh nemá v této problematice co dělat...*³⁴ Jakoby Charles Darwin svým dílem pozvedl prapor evoluce jako signál k nástupu ateismu. Co ale Darwin ve svém díle skutečně napsal? Celou svou knihu uzavírá slovy: *Je velikost v tomto názoru na život, jehož četné schopnosti byly původně vdechnuty Tvůrcem v několik málo forem či ve formu jedinou, a v tom, že se za oběhu naší planety podle neměnného zákona tíže vyvíjely a stále ještě a do nekonečna vyvíjejí nejobdivuhodnější a nejkrásnější tvary z tak prostých začátků.*³⁵ Pro někoho nečekaná věc: Charles Darwin ve své teorii docela samozřejmě počítá s Tvůrcem našeho světa. Formulace, které se v duchu Friedricha Engelse snaží udělat z evoluce vývěsní štít ateismu, pokládám přinejmenším za nepoctivé. Evoluce jako jev není v žádném případě alternativou stvoření, neplatí buď–anebo.

Závěr

Tolik snad k přemýšlení o trochu jiné interpretaci biblické zvěsti, než jakou nám nabízí představa statického jednorázového stvoření. Hospodin je svrchovaný Bůh, vedle něhož a nad nímž už není nic a nikdo, čemu či komu by se musel zodpovídat. Neexistuje žádná ideální dobrota či spravedlnost, které by musel respektovat a kterým by se musel podřizovat. On jediný stojí nade vším. A tento Bůh se sám a o své ničím vnějším nepodmíněné vůli rozhodl vyvolit si člověka, sdílet s ním víc než s jakýmkoli jiným stvořením a být k němu dobrý. Dobrota Boží je tedy projevem jeho rozhodnutí, nikoli jeho omezením.

33 Marx, K., Engels, F., 1967: Spisy, sv. 22, Praha, 1967, p. 340.

34 Potoček, J.: Ještě k pochybnostem o darwinismu. Kostnické Jiskry 32 (2004), p. 2.

35 Darwin, Ch.: O vzniku druhů; podle českého vydání z roku 1953, ČSAV, Praha, p. 314.

Na základě tohoto svého rozhodnutí se Hospodin rozhodl zahrnout člověka svou milostí, která vyvrcholila dílem spásy. Nechal se mu poznat jako dobrý Bůh. Všechno dobré, co člověk může prožívat ve svých vlastnostech, schopnostech či v mimořádné ochraně uprostřed ostatního světa, je důsledkem Boží milosti. Pokládat to za samozřejmé vlastnosti všeho stvoření, byť v jeho původní podobě před prokletím, může hrozit znevažováním Božího mimořádného zájmu a péče o člověka.

Pokusil jsem se popsat, jak jako člověk se zkušeností profesionálního entomologa vnímám biblický příběh stvoření. Jak jsem ale uvedl na začátku, možná je to všechno ještě jinak, to musí pod vedením Božího Ducha posoudit ostatní křesťané. Já jen předkládám, jak jsem se s příběhem stvoření vyrovnával osobně. ■